

Bysantti – pelkästään draamanko historiaa?

Paavo Hohti, *Bysantti. Tuhat draaman vuotta*. WSOY 2021, 621 s.

Suomen kulttuurirahaston johtajan virasta eläkkeellä oleva Paavo Hohti (s. 1944) on kirjoittanut teoksen Bysantin eli Itä-Rooman keisarikunnasta. Bysantin keisarikunta oli yli tuhannen vuoden ajan hengellisen, henkisen ja poliittisen kulttuurin kiistaton suurvalta. Hohdin teos on eräänlainen kronologinen tarina Bysantin keisareiden saavutuksista ja kohtaloista. Tekijälle Bysantin historia näyttyy tapahtumien historiana. Sen keskushenkilöitä ovat kulloinkin vallassa olevat keisarit, heidän perheensä, hovinsa, ystävänsä ja vihollisensa. Hohdin draamassa vierailevat myös kirkon johtajat ja uskonnolliset erimielisyydet.

Hohdin tyyli on toteavaa ja luetteloivaa. Hän esittelee asioita kuivakaasti. Liiallinen keskittyminen keisareihin ja valtion tapahtumiin jättää paljossa huomiomatta monet bysanttilaisen kirkollisen ja yhteiskunnallisen elämän sekä kulttuurin alueet. Tekijä sivuuttaa keisarikunnan ja kirkon todellisuudessa monisäikeiset suhteet. Huomiotta jää esimerkiksi Bysantin 800-luvun hengellinen renessanssi ja sen merkittävä edustaja pyhä patriarkka Fotios Suuri (k. 893). Pyhä patriarkka Fotios puolusti uskollisesti kirkon sisäistä itsenäisyyttä keisarin jatkuvia valtavaateita vastaan. Hän oli monipuolisesti sivistynyt kirkon mies, jonka laaja tietämys teologisesta ja antiikin kirjallisuudesta yhdistyi käytännön ortodoksiseen elämään. Kirjoittaja viittaa Fotiokseen vain ohimennen ja mainitsee, että Konstantinopolin kaupunkisynodi nosti ”tämän maallikon kirkon johtoon vuonna 858”.

Hohti kirjoittaa ylimalkaisesti parin sivun verran bysanttilaisen hesykasmin voitosta 1300-luvulla. Huomio ei kiinnity hesykasmin syvenemiseen pyhän Gregorios Palamaksen (k. 1359) opetuksessa. Palamas puolusti Bysantin askeettista teologiaa läntisiä teologisia ja antiikin pakanallisen filosofian vaikutteita vastaan. Hänen mukaansa kirkon terapeuttista teologiaa ole olemassa ilman sielun ja ruumiin parantumista. **Pyhän Gregorios Palamaksen** yhteiskunnallisen ajattelun keskeisin huolenaihe liittyi omaisuuden oikein käyttöön. Palamaksen teologia puolusti Bysantin yhteiskunnan vaikeissa olosuhteissa ortodoksisen kirkon ajatonta hesykastista opetusta.

Hohdin teoksessa ei mainita sanaakaan kirkon monipuolisesta filantrooppisesta toiminnasta, joka keskittyi monenlaisten hyväntekeväisyyslaitosten rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Bysantin keisarikunnassa oli kaikkialla luostareita, joiden elämään kuului kiinteästi köyhien ihmisten ruokkiminen luostarin porttien läheisyydessä. Luostareiden sosiaalipalvelun muodot menivät tätä paljon pitemmälle: luostarit ylläpitivät köyhäintaloja, orpokoteja, sairaaloita ja pyhiinvaeltajien majoja.

Paavo Hohti edustaa ”vanhan koulukunnan” keisarikeskeistä historian tulkintaa. Siksi teoksesta puuttuvat keisarikunnan ihmisten äänet. Bysantin kulttuuri ei kuitenkaan elänyt tyhjiössä, vaan ihmisten muodostamassa moni-ilmeisessä yhteiskunnassa. Bysantin kirjallisuus oli ihmisten kirjoittamaa, ihmisille ja ihmisistä. Myös suomalaisessa Bysantin historian tutkimuksessa olisi syytä nostaa keskeiseksi nimittäjäksi bysanttilainen ihminen. Bysanttilainen kirjallisuus on ihmisten historiaa. Hohdin kirjassa ei ole yhtään ainuttakaan suoraa lainausta kreikankielisestä alkutekstistä tai lähdekirjallisuudesta.

Uusimmassa kansanvälisessä Bysantin tutkimuksessa ollaan vähitellen kuitenkin vapautumassa ulkokohtaisesta keisarikeskeisyydestä. Tilalle on nousemassa Bysantin kirkollisen, yhteiskunnallisen, intellektuaalisen ja taloudellisen elämän kartoitus.

Nyt esiteltävässä teoksessa jää marginaaliin Bysantin kirkon monipuolinen teologinen kehitys ja sen suhde arkiseen elämään. Bysantin kirkon laajamittainen diakonia pohjautui uskovien eukaristiseen yhteisöön, jonka päämääränä oli luoda yhteiskuntaan kristillinen perusta. Ortodoksia, eli Jumalan oikea ylistäminen, sai Bysantissa yli tuhannen vuoden aikana ortopraksian, rukouksen ja lähimmäisen palvelemisen luovan ja monipuolisen synteetin arkisessa elämässä.

Bysantin teologia säilyi empiirisesti uskollisena seitsemän ekumeenisen kirkolliskokouksen dogmalle. Sillä oli myös selkeä vastaavuus bysanttilaisten isien kirjoituksiin. Bysantissa teologia ei koskaan muuttunut kouluteologiaksi. Hengellinen asennoituminen teologiaan yhdistyi keisarikunnassa rikkaaseen luostarielämään.

Bysanttilainen teologia perustuu sisäisiin ja empiirisiin kriteereihin. Niihin, kuten kristilliseen elämään, sisältyy muutos, mutta myös uskollisuus kirkon isien opetukselle. Bysanttilaisessa teologiassa ihmisen pelastuminen ymmärretään jumaloitumisena (kreik. theosis), eikä niinkään puhdistumisena synnistä ja syyllisyydestä.

Bysantin kirkossa rakkaus, filantropia ja armeliaisuus olivat keskeisiä opetuspuheitten, teologisten tutkielmien ja ikonografian aiheita. Kirkko opetti jäsenilleen maanpäällisen ja iankaikkisen elämän erottamatonta ykseyttä. Bysantissa yhteiskunta, taide, talouselämä, politiikka ja lainsäädäntö ilmaisivat kirkon yhteisöllistä eetosta. Uskovien yhteiskunnallinen tietoisuus kasvoi liturgiasta, Pyhästä Eukaristiasta ja yhteisestä rukouselämästä.

Filosofian tohtori Paavo Hohti tuo kirjassaan hyvin esille keisarikunnan maallista historiaa, mutta sivuuttaa täysin Bysantin hengellisen historian ja sen painoarvon. Kirja kertoo keisarikunnan keisareista ja heidän elämänvaiheistaan tarkasti. Sen sijaan kirkon toiminta yhteiskunnassa ohitetaan. Kirja on puhtaan historiallisena huomioitava, mutta se ei anna koko kuvaa Bysantin keisarikunnasta, eikä varsinkaan Bysantin kirkon ja valtion monilta osin ongelmallisestakin suhteesta. Kirjoittaja esittää kirkon yksipuolisesti alisteisena keisarivallalle, mikä ei tuoreemman tutkimuksen valossa pidä paikkaansa.

Jarmo Hakkarainen